

nyelvrokonságról írt művével már európai hírévé tette nevét. A következő esztendőben (1774) a retorikai osztály tanára Illei János (1725—1794), kit irodalmunk történetéből több magyar szín-darabjáról, főleg Tornyos Péter c. vígjátékáról ismerünk. Meg-
említjük még File Andrást (1736—1792), ki 1773-ban lett Budán filozófiai doktor, majd a poétákat tanította s kitől három latin óda maradt reánk. Egyikben a budai archigymnasiumnak 1784-ben új épületbe történt költözését, a másik kettőben Laudon belgrádi diadalát ünnepli.¹⁹

A nagyszombati egyetemnek 1777 tavaszán Budára történt áthelyezésekor az egyetemmel kapcsolatos gimnáziumtól nem fosztották meg Nagyszombat városát. Helyében a budai jezsuita intézet lép az egyetem kötelékébe s megmarad abban 1784-ig, mikor II. József császár az egyetemet Pestre helyezi. Azóta a budapesti II. ker. kir. kath. egyetemi főgimnázium, a régi jezsuita iskola történeti utóda, már csak nevében őrzi az egykori szerves kapcsolatot emlékét.

Madzсар Imre.

TANKÖNYVEINK A HÁBORÚ ALATT ÉS UTÁN. 1914—1925.

(Jelentés a Carnegie-alap részére.)¹

I. A háború alatt.

Tanulmányt írni a világháború alatti és utáni magyar tankönyvekről abból a célból, hogy megkeressük azokat a részleteket, amelyek más népekről elítélőleg nyilatkoznak és másfelől azokat, melyek a népek békés közeledését mozdítják elő: első pillanatra méltán gondolhatná az az idegen, aki a magyar kérdést valamennyire ismeri, hogy ez magyar emberre nézve, kinek hazáját darabokra tépték, lealázó és megszegyenítő feladat.

A magyaroknak semmiféle ékesszólásra és propagandára nincs szükségük, ha nehéz helyzetüket el akarják hitetni a kül-

¹⁹ Ham Sándor Sajnovics János élete és Demonstratiója, Esztergom, 1889 c. művében (14. l.) idézi Stoyer Scriptorum Provinciae Austriacae Soc. Jesu Viennae 1775 c. könyvének azt az adatát, hogy Sajnovics 1773-ban a budai „egyetemen“ mennyiségtan-tanár volt s hozzáteszi, hogy ennek semmi nyomát sem találta. Pedig a Catalogus personarum et officiorum provinciae Austriae Societatis Jesu 1773-ra kiadott évfolyamában nem hiányzik Sajnovics neve. — Illeiről I. Alszegey Zsolt Illei János élete és írói működése, Nagyszombat, 1908. Egyébként Illei már 1762/63-ban tanította a budai akadémián a logikát, metafizikát és fizikát.

¹ Az amerikai Carnegie Endowment for International Peace párizsi fiókja (Dotation Carnegie) útján tájékoztató jelentéseket gyűjt a háborúban résztvevő államokban használt tankönyvek történelmi, földrajzi és irodalmi anyagáról abból a szempontból, hogy nem tartalmaznak-e gyűlölködő s a bókére veszedelmes részleteket. A Magyar Külügyi Társaság részéről, melyet a Carnegie-alap Paikert Alajos alelnökhöz intézett levélben megkeresett, Horváth Jenő igazgató az itt közölt összefoglalásban válaszolt, amelyet a Carnegie-alap közlés végett elfogadott.

földdel. Teljesen elegendő úgy mondani el mindent, amint van és amint megcáfolhatatlan tényként áll mindenki előtt, aki Magyarország és a magyar nemzet sorsát ismeri.

Minden objektív történelmi munkában megtaláljuk azt a megállapítást, hogy a magyar nemzet saját testével és vérével védelmezte meg a nyugati civilizációt a keleti barbár betörésekkel szemben. Azt hiszem, ez a tény annyira közismert az egész világon, hogy ellenmondással nem fog találkozni, mert akkor a világon minden objektív történelmi könyvet meg kellene semmisíteni. Ami azonban ennek a nemes védelemnek az arányát illeti, azt már igen kevesen tudják, mily nagy volt az a vérveszteség, mellyel a magyar nemzet a nyugati civilizációért áldozott. Erre nézve legyen szabad csupán annyit elmondanunk, hogy a XV. század végén, Hunyadi (Korvin) Mátyás király idejében a magyar nemzet létszámát pontosan meg tudjuk állapítani adókönyveinkből, s hogy ha nem jött volna közbe a másfél évszázadig tartó török uralom (1541—1699, az ország egyes részeiben 1541—1718), akkor a magyar nemzet létszámának a világháború előtt, 1910-ben megejtett népszámlálás szerint ma nem 10, hanem 30 millió embernek kellett volna lennie. Húszmillió meg nem született magyar ember fejfája övezi tehát körül a Duna medencéjében a nyugateurópai nemzeteket, amelyeknek ennek a húszmillió embernek a meg nem születése és apáiknak elpusztulása mentett meg attól, hogy el ne pusztuljanak és tette lehetővé nekik azt, hogy nyugodtan fejlődhessenek.

Amidőn a magyar nemzet a török uralom alól felszabadult és a magyar állam széttört darabjai újra egyesültek, ez az újraegyesülés csupán azokra a területekre szorítkozott, amelyeknek ezer év óta birtokában volt: a Kárpátoktól övezett Dunamedencére. Sohasem fog a történetírás felmutatni olyan dokumentumokat, amelyek azt bizonyítanák, hogy a magyar állam ezen az évezredes területen kívül a földnek bármily parányi részét anyaországába olvasztotta volna, vagy azt ily beolvasztás érdekében bármikor követelte volna. Mindazok a függőségek és tartományok, amelyeket Magyarország királya, ki egyben Németországnak és Ausztriának is császára volt, más államoktól a régi magyar királyok jogán birtokba vett, továbbra is függőségek és tartományok maradtak, amelyek a magyar állammal soha sem egyesítették. Felhozhatná valaki, hogy Galicia megszerzése 1772-ben, Dalmáciáé 1797-ben és Bosznia-Hercegovináé 1878-ban a régi magyar királyok jogán történt; de senki sem fogja kétségbe vonhatni azt, hogy Galiciát 1772-től a világháború befejezéséig éppen úgy osztrák helytartók igazgatták, mint Dalmáciát 1797-től Jugoszlávia megalapításáig; és senki sem állíthatja nyíltan és őszintén, hogy Bosznia-Hercegovina 1878-tól 1918-ig a magyar államnak tényleges alkatrésze volt. Ha valakinek még ezek a történelmi tények sem volnának elégségesek és azt az állítást kockáztatná meg, hogy a magyar kormány titokban mégis kísérletet tett

abban az irányban, hogy ezeket a területeket birtokba vegye, ezzel a feltevessel szemben legyen szabad rámutatnunk arra, hogy sem Galiciában 1772 óta, sem Dalmáciában 1797 óta, sem Bosznia-Hercegovinában 1878 óta sehol sem történt magyar település. Annak ellenére, hogy a magyarok a nehéz gazdasági helyzet következtében tömegesen vándoroltak ki Amerikába, hol ma egymillió magyar él: sohasem történtek lépések aziránt, hogy a kivándorlás a régi magyar királyok jogán megszerzett osztrák tartományokba irányíttassék. Lehetséges volna-e ezek után feltenni egy magyar kormányról azt a politikai tájékozatlanságot és könnyelműséget, hogy akkor, amikor az anyaország határai között a magyarság csupán 50%-ra emelkedett az idegen nemzetiségekkel szemben, régebben pedig még annyi sem volt, akkor ezt az arányt a magyarság rovására billentette volna meg azáltal, hogy még több idegen állampolgárt kebelezett volna be a magyar állam ezeréves határai közé?

Innen van az, hogy amíg a világháború alatt nem volt olyan hatalom, Ausztria-Magyarországot sem kivéve, amely győzelem esetére nem kívánta volna határait megjavítani: a magyar közvélemény volt az egyetlen, hol ilyen irányban semmiféle mozgalom nem volt észlelhető. Lefordíthatják idegen nyelvekre az egész magyar hírlapirodalmat 1914 és 1918 között: az a fogalom, amit bekebelezés alatt ismerünk, az egész irodalomból hiányozni fog.

Magyarország a világháború egész ideje alatt védelmi háborút folytatott, aminek dokumentumai ma már ismeretesekek.

Annak ellenére, hogy e tanulmányunk csupán az a célja, hogy az iskolakönyvek hangulatát bemutassa, úgy véljük, nem végezhetnénk tökéletes munkát, ha nem kísérelnénk meg bemutatni azt a hangulatot is, amelyben a magyar tanárok a világháború idejében tanítottak és amelyben a magyar gyermekek tanultak.

Ez a hangulat abban a két nagy tradícióban fejezhető ki, amely a magyar nemzetet ezer év óta változatlanul áthatotta: a kultúra tisztelete és szeretete és az önvédelem elszántsága.

Mindazok, akik Magyarországot és a magyar nemzet múltját ismerik, igen jól tudják, hogy a magyar nemzet azon évszázadok alatt is, amelyekben oly nehéz sebekből vérzett, a nyugati kultúrát melengette tűzhelyén. Ez a terület Nyugat és Kelet határán mindig az előbbihez számította magát. Nekünk a középkortól kezdve olyan társadalmi életünk volt, mint a nyugati nemzeteknek; nekünk ugyanoly román és gótikus egyházaink voltak, mint nekik; nálunk ugyanúgy tanították a tudományokat és olvasták a görög és latin klasszikusokat, mint a Nyugaton; nálunk a nyugati ember mindig úgy érezte magát, mintha otthon lett volna.

Lehetett volna-e lépést tartani a nyugati civilizációval, ha ez a nemzet, amely lelkét és szívét a Nyugatnak adta, melynek civilizációját önvérével védelmezte, nem bocsátotta volna ennek a védelemnek a rendelkezésére legjobb erőit és karja hatalmát?

Sehol a világon annyi szép hagyomány nem fűződik a politikai szabadság és a nemzeti függetlenség gondolatához, mint Magyarországon. A magyar nemzet másként nem is rajonghatott volna oly hosszú ideig a nyugati civilizációért, ha ugyanakkor lábát meg nem veti és fel nem tartóztat minden támadást, amely Keletről jött. Sohasem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a Duna medencéje régóta elveszett volna a Nyugat számára és vele pusztult volna el a Nyugat is, ha itt nem omlottak volna össze a támadásoknak azok az irtózatos lavinái, melyek a Kelet ismeretlen régióiból Nyugat felé hömpölyögtek. A szabadság eszméje tehát éppen úgy velészületik a magyar gyermekkel, mint a kultúra szeretete. Ezer év óta egymásba fonódva öröklődnek nemzedékről nemzedékre.

Lehet-e tehát igazolást nem látnunk abban az elhatározásban, hogy Magyarország felelős miniszterelnöke, aki az osztrák kormánykörök háborús döntésével dacolva, férfiasan ellentmondott a háború tervének, szó nélkül megadta magát akkor, midőn a cári Oroszország milliós hadseregei a Kárpátok felé közeledtek? Lehet-e ebben az elhatározásban a magyar nemzetnek azt az ösztönét fel nem ismernünk, hogy annak, aki az ő szabadságát és függetlenségét el akarja venni, ellenszegül? Lehet-e feltételezni azt, hogy bármelyik nyugati nemzet, állott legyen bár a kultúrának bárminő magaslatán, nem kísérelte volna meg hasonló esetben az önvédelmet?

Nem célunk, hogy a bizonyítást folytatva eltérjünk a tárgytól, amelyről írni akarunk, de szükséges volt jellemeznünk azt a hangulatot, melyben a magyar iskolákban évszázadok óta tanítottak.

Ez a hangulat, ez a lelki világ, ez az atmoszféra nemes harmóniában egybefonódva ismerte a nyugati civilizáció és a szülőföld, a haza szeretetét.

Ebben a milieuben a világháború kitörése csupán annyiban jelentett változást, hogy a gyermek atyja eltávozott és velük távozott sok tanár és tanító is. A gyermekek talán elfogult lélekkel, de ugyanazzal a kötelességérzettel és ugyanazzal az érdeklődéssel, ami minden magyar gyermeknek velészületett sajátossága, tanulták tovább azoknak az államoknak és nemzeteknek történetét is, amelyekkel háborúban állottak. Senkinek sem jutott eszébe, hogy őket lekicsinylje vagy sértő szóval illesse. Ilyent az önérzetes magyar gyermek szégyel mondani és ilyent magyar tanár és tanító nem szokott megengedni.

Ugyanazok a tankönyvek maradtak meg, amik azelőtt voltak. Senkinek sem jutott eszébe, sem a tanítótestületeknek, sem a kormánynak, hogy azokon bárminő változtatást tegyen. Mi készek vagyunk a háború alatt használt tankönyveinknek egész anyagát bárkinek rendelkezésére bocsátani, hogy a fentiekről meggyőződjük.

Csupán egyet kötünk ki: hogy azokban, akik azt végignézik és meg akarják ismertetni, éppen úgy ne legyen rossz indulat, mint ahogy a tankönyvekben nincs.

Még többet is hozzáteszünk: a hadicélok keresése és az annexiókra vágyakozás a tankönyveknél jobban szereti az ábrázolást és ha van valami, amiben a békére veszedelmes nacionalizmus tükröződni szokott, az sokkal inkább a térkép, mint a könyv. Mi készséggel az asztalra tesszük valamennyi térképünket, mely 1914 és 1918 között magyar területen és magyar nyomdában napvilágot látott: nyugodtak vagyunk afelől, hogy senki sem talál rajtok annectálva oly területeket, melyeket a magyar kormány vagy a magyar közvélemény esetleges győzelem után a magyar anyaország részére igényelt volna. Meg vagyunk győződve arról, hogy amennyiben 1918 előtt voltak olyan térképek, amelyekben a magyar állam határvonalai nem törvényes helyükön voltak, úgy azok nem Magyarország előnyére, hanem Magyarország hátrányára jelöltettek meg. Nem akarunk a részletekbe merülni, csupán annyit jegyzünk meg, hogy ezeket a Magyarország hátrányára készített térképeket, mint érthető, nem magyar területen és nem magyar nyomdák készítették.

Még csupán azt kell megemlítenünk, hogy ha a forgalomba hozott térképek szokták leginkább elárulni a háborús törekvéseket, viszont a tankönyvek ily háborús törekvések célját a szomszédos népekről szóló elítélő leírásokban és megjegyzésekben sejtetik az olvasóval.

Erre vonatkozólag sem zárkozunk el attól, hogy a háború előtt és alatt megjelent tankönyveink minden kivétel nélkül átnevezessenek, mert biztosak vagyunk abban és az ellenkezőjéről semmi tudomásunk nincsen, hogy ilyen leírások és megjegyzések azok egyikében sem találhatóak. A magyar nemzet sohasem volt más népek gyűlöletére hajlamos. A gyűlölködés nem tartozik a magyar ember természetéhez.

A magyar történettudomány pl. sohasem volt hajlandó elismerni, hogy egyes területei valamikor a cseh állam részét alkották, de meg vagyunk győződve arról, hogy ha ennek az állításnak tarthatatlansága bebizonyíttatik, a magyar tudományos körök nem fognak kísérletet tenni, hogy egy balvéleményt továbbra is fenntartsanak. Ugyanígy vonakodik elismerni a magyar történettudomány a románok római eredetét, de e vonakodásban távolról sem áll egyedül, mert az európai történettudományban szintén megoszlanak erről a vélemények, sőt a kutatások és a kritikai vizsgálódás negatív eredményeit részben maguk a románok is kénytelenek elismerni.

Nekünk semmi kifogásunk sincsen: az ellen, hogy akár a csehek, akár a románok megőrizték nemes hagyományait: mi csupán magunkra nézve állítjuk fel azt a kötelezettséget, hogy e hagyományokban a birtoklásra történelmi jogot a tudomány végső döntéséig el ne ismerjünk, mert ez tudósaink kutatása és meggyőződése szerint a tényekkel világosan ellenkezik.

Azt hisszük, a felhozott példákban senki sem fog gyűlöletet látni akár a csehek, akár a románok iránt, aminthogy tudományos megállapítások nem születnek gyűlöletből és amennyiben abból születnek, nem tudományosak. Mi a fenti példákat is

csupán azért említettük fel, nehogy valaki ezen általunk jóhiszeműen elfogadott és helyesnek ismert ténymegállapításokban gyűlöletet lásson vagy keressen.

Tankönyveink még abban is kiállnak minden kritikát, hogy az egyes nemzetek jellemzésében minden kedvezőtlen vonást kivétel nélkül mellőznek, aminthogy a magyar nemzetnek sohasem állott érdekében és történelméből is hiányzik, hogy idegen nemzeteket megtámadjon. Támadó háborúk a magyar történelemben csupán a honfoglalás (Kr. u. 895) előtt voltak; jelenlegi hazájukban a magyarok az önvédelmet avatták politikájuk sarkelvévé, nyugaton a németek ellen, keleten a közép-korban bizánci császárok hódításai és a mongolok betörése, az újkorban a török hódítás, a legújabb korban az orosz támadás ellen.

A magyar közoktatásügyben és a magyar iskolában sokkal jobban és talán mindennél inkább kidomborodik az a törekvés, hogy a magyarságon kívül álló világ iránt felkeltessék az érdeklődés. Ez természetes is, ha meggondoljuk, hogy a magyarságnak közelében semmiféle rokona nincsen, a távoliakkal pedig igen kevés összeköttetése volt mindaddig, amíg a közlekedés eszközei tökéletesebbekké nem lettek. Vannak, akik szemrehányást tesznek azért, mert a magyarok a világot sokáig német szemüvegen át ismerték; de nem volt-e Magyarország és a Nyugatot között a német Ausztria? Ez az állítás tehát igen relatív, mert itt oly külső körülményről van szó, melyet a kritikusoknál nagyobb erők hoztak létre s melynek megváltoztatásához az ő erejük elégtelen. Korántsem szabad azonban azt hinnünk, hogy ez a körülmény a magyar tankönyveket egyoldalúan befolyásolta volna. A magyarság éppen Ausztria germanizáló politikája ellen küzdött és már abban is az emancipációnak egyik eszközét ismerte fel, hogy az érdeklődést a többi nemzetek iránt felkelteni igyekezett. Az annyira felrótt német barátságot az orosz támadás veszélye hozta magával, mert ez volt az egyetlen segítség, mely a halálraítélt nemzetnek az elhatározás nehéz perceiben rendelkezésére állott s amely egyedül tette lehetővé annak a heroikus küzdelemnek sikerét, mellyel a magyar nép a cári Oroszország rettentő támadását fel tudta fogni és magát a pusztulástól meg tudta menteni.

Ha ebben a keretben tekintjük Magyarországot helyzetét, lehetetlen meg nem értenünk, hogy a magyar iskola egyrészt nem mondhat le arról az évszázados hagyományról, hogy a szabadságnak és a függetlenségnek eszményeit éppúgy tisztelje, mint a nyugati nemzetek tisztelik; de ugyanakkor lehetetlen elismeréssel nem adóznunk egyúttal a magyar iskola másik hagyományának, mellyel a nyugati műveltséget oly buzgalommal és szeretettel igyekszik fenntartani, a világ megismerésében pedig nem tesz különbséget az egyes nemzetek között.

Legyen szabad erre vonatkozólag felhívni a figyelmet elsősorban régebbi tanterveinkre és tankönyveinkre, melyek a háború alatt érvényben és használatban voltak.

A világháború idejében is használatban levő gimnáziumi utasítások (A gimnáziumi tanítás terve s a reá vonatkozó utasítások. 1899, 1903. Hivatalos kiadás.) a következőket írják elő a tanítás módjára nézve: „*A tanítás módja.* — A tanár egyénisége, tudományos meggyőződése, világfelfogása egyik tantárgynál sem olyan fontos tényezője a tanításnak, mint a történetnél. Midőn a tanár a multat ismerteti, nem szakadhat el a jelentől. Alig van a politikai, vallási, társadalmi és gazdasági életnek olyan jelensége, amelyet a tárgyalás követelménye szerint alkalomadtán tanítása keretébe ne vonhatna. Az ily természetű aktuális kérdések bevonása a tanításba lehetőleg kerülendő. Amennyiben pedig mellőzhetetlen, a tanár a maga tudományos meggyőződését tapintattal és a történelmi magasabb szempontok szem előtt tartásával érvényesítse. Az igazság tisztelete, a tanuló ifjúság odaadó szertete, a pedagógiai lelkiismeretesség legbiztosabban megszabják útját, anélkül, hogy korlátokat állítanának fel körülötte. Ez az út pedig a haza- és emberszeretet eszményképe felé visz, amely egyesít és felemel s mindent elutasít magától, ami meghasonlást támaszt és lealáz.“ (183. lap.)

Ezek az utasítások tehát világosan megjelölik azt az irányt, melyen a tanárnak haladnia kell: a haza- és emberszeretet eszményeit. Ezek az utasítások az életbe is átmentek; annál inkább, mert a tanítás menetét és az utasítások végrehajtását az állam a maga szervei (igazgatók) és felügyelői (főigazgatók, tanulmányi felügyelők) útján szigorúan végrehajtották.

Egyet azonban el kell ismernünk, azt, hogy az idevonatkozó utasítások és az ellenőrzés nagyrészt a helytelenségek kiküszöbölésére törekedtek; világos bizonyítékaként annak az óvatosságnak, mely gondosan őrködni kívánt afelőtt, hogy a tanítók és tanárok részéről egyéni elkalandozásokra és szubjektív nézetnyilvánításokra minél kevesebb alkalom és lehetőség kínálkozzék. Ez az óvatosság és ez a szigor eredményezte azt, hogy a magyar tanítók és tanárok évtizedek alatt hovatovább csupán az objektív anyag előadására szorítkoztak és teljesen elszoktak attól, hogy az iskolába bevigyék politikai érzelmeiket és gondolkozásukat, ami a magyar iskolának éppen a békekultusz ápolásának szempontjából mindenkor határozott főlényt biztosított.

A világháború alatt az egész magyar iskolai életben sehol sem fordultak elő olyan esetek, hogy az iskola politikálásnak és gyűlölködésnek színhelyévé lett volna, pedig az iskola padjaiban ültek azok a nem-magyar fiúk és leányok is, akik ma idegen uralomnak alávetett magyar fiúknak és leányoknak anyanyelvükön való iskolázása elé oly nagy akadályokat gördítenek.

Mi nyugodt lelkiismerettel kérjük a nemzetközi megvizsgálását oly eseteknek, ha voltak — mert legjobb tudásunk szerint nem fordultak elő — mikor a magyar tanítók és a magyar tanítók a kiadott utasításokkal ellentétben és azok megszegésével a magyar gyermekeket a velük egy padban ülő nem-magyar társaik gyűlölésére buzdították. Ilyen eset annak leg-

szigorúbb következményei nélkül nem volt elképzelhető és nem is fordult elő.

II. A háború után.

Ez volt a magyar iskola képe és hangulata 1914-től 1918-ig.

A háború idejében Magyarország területén csak rövidebb ideig voltak ellenséges csapatok, mégpedig délen a szerbek, keleten a románok, északkeleten az oroszok, de azok is kénytelenek voltak az ország területét kiüríteni és 1917 elejétől kezdve a háború befejezéséig Magyarország minden ellenséges megszállástól mentes maradt.

A magyar nemzet elérte célját: az orosz támadás lavínája megtört és a magyar katonák tízezreinek holtteste hevert a Kárpátok völgyeiben, meghusítván a cári Oroszországnak azt a törekvését, hogy csapatai az Adriáig és a Földközi-tengerig előnyomulhassanak.

Ma már okiratokkal tudjuk bizonyítani azt, hogy a magyar kormány a cári Oroszország katonai hatalmának megdöntésével a háborút a maga részéről befejezettnek tartotta és ezt a szövetségeseivel is befejezettni törekedett. A magyar kormány tehát egy hajszálnyira sem távolodott el a magyar nép és a magyar közvélemény állásfoglalásától és a magyar nemzet érdekében semmivel sem akart többet, mint hogy az immár fölösleges vérontásnak ismert háború befejeztessék.

A sors nem adta meg, hogy a háború az önvédelem diadala után véget érjen és a megegyezés kudarca után a magyar nemzet valamennyi résztvevővel együtt tovább haladt a szerencsétlenül megnyílt lejtőn a végkimerülésig.

Ez a végkimerülés előbb következett be azoknál a népeknél, akiknek hazájában nem állottak idegen hadseregek és 1918 őszén Bulgária nyitotta meg a kimerültek akcióját aziránt, hogy a megegyezéssel békét biztosítsa.

Erre a békére kellő biztatást nyújtottak Wilson elnök békepontjai, melyeket Ausztria-Magyarország kormánya is elfogadott és ezzel nyíltan magáévá tette azt a kötelezettséget, hogy különböző fajokhoz tartozó népeinek önkormányzatot fog biztosítani. Az elfogadott békepontok helyett azonban azok a felosztási tervzetek valósultak meg, amelyeket a népek előtt gondosan eltitkolt titkos szerződések tartalmaztak és amelyek Magyarország belső területeit idegen államoknak ígérték oda.

E tervzetek és titkos megegyezések megalkotása idejében egész Kelet-Európa rendezését illetőleg a cári Oroszország kormánya kapott szabadkezet. Oroszország e felhatalmazás birtokában saját határait előretolva, a Kárpátokat és a Magyaralföldet majdnem Debrecen vonaláig készült birtokába venni. Északon Csehország csatlakozott hozzá és vitte az orosz hatalmat Szlovákián, Prágán és Nyugat-Magyarországon keresztül az Adria és Szerbia felé, mely utóbbi viszont a nyugatmagyarországi korridoron át az orosz-cseh terjeszkedési vonalhoz csat-

lakozva, Szaloniki felé segítette szláv szövetségeseit. Oroszország és Szerbia között Románia kapott oly nagy területet, hogy nyugati határai majdnem a Tisza vonaláig értek. Ezek a felosztási tervek, melyeket a titkos tervezetek és egyezmények mérföldnyi pontossággal már 1915-ben megállapítottak, változatlanul érvényre jutottak az 1920-i trianoni békeszerződésben, amely tehát végeredményben semmi egyéb nem volt, mint az ellenséges szomszédoknak kielégítése annak a Magyarországnak rovására, melynek fegyverrel nem, csupán a nyugati szövetségeseiktől nyert ígéretek beváltása útján tudtak fölébe kerekedni. Az Oroszországnak odaigért magyar területet Csehország és Románia osztották meg egymás között, a nyugat-magyarországi cseh-szerb korridort Ausztriának engedték át.

A tényeket röviden elmondva, ez volt a trianoni békeszerződés eredete; következménye pedig az, hogy Magyarország területének és lakosságának kétharmad része idegen uralom alá került és idegen államok birtokába ment át, amelyek a zsákfányt már 1918 őszén (tehát a békeszerződés előtt 20 hónappal) fegyverrel birtokukba vették és a fokozatosan összeszorított lakosságot anarchiába kényszerítették.

Az objektív olvasóra bizzuk annak eldöntését, hogy ha ez a katasztrófa a nyugati államok bármelyikét éri, milyen nyomot hagynának ezek az emlékek az illető állam vagy nemzet iskoláiban.

A történelem nem egy példát mutatott arra, hogy aránylag kisebb területek, tartományok vagy függőségek elszakítása miatt évtizedeken át égve maradt a hamu alatt a revanche-eszme tüzes parazsa és éppen ezért alig fogunk tévedni, ha úgy véljük, hogy emberfeletti az a feladat, mely a magyar kormányra nehezedik, mikor a béke érdekében magára kell vállalnia leszerelését annak a minden képzeletet felülmuló kétségbeesésnek, amely a fegyverrel széttépett magyar nép lelkére nehezedik. S ha Magyarország kormányának megvannak az eszközei arra, hogy az oktrojált szerződés által elhintett revanche-eszmeből származható zavarokat saját népszerűsége kockáztatásával megakadályozza, még az ő feladatánál is sokkalta nehezebb annak a magyar tanárnak és magyar tanítónak szerepe, akinek a tanításra vonatkozó utasítások szellemében ugyanezt a munkát a tanulók lelkében kell elvégeznie.

Mi elismerjük, hogy azoknak a kormányoknak, melyek Magyarország kétharmad részét egymás között elosztották, mi sem volna kellemesebb, mint hogy ebbe az egyharmadnyi területből álló Csonka-Magyarország belenyugodjék; mi természetesen tartjuk, hogy ezt a nyugalmat biztosítva látni mindenekfölött érdekükben áll; de vajjon hasonló esetben vállalnák-e azt a feladatot, hogy iskoláikban tovább folytassák azt a munkát, melyet a megszálló csapatok fegyverei kezdtek meg?

Mert a magyar iskolának ez a hivatás íratott elő és ha jelenleg a magyar iskolák nem háborús szervezkedésnek, hanem a béke és művelődés céljait szolgáló komoly munkának tűz-

helyei, akkor a világ nyugodt lélekkel állíthat emléket a névtelen magyar tanárnak és a névtelen magyar tanítónak, ki megszokta kormányának utasításait megérteni és követni és a revanche-gondolat ápolása helyett megelégszik a szomorú emlékek bánatával, mely a nemzet előtt a török uralom és az osztrák elnyomás idejéből ismeretes.

A statisztika rideg adatai szerint a csehektől elszakított északon 161.541, a románoktól elszakított keleten 249.032, a szerbektől elszakított délen 70.771, az osztrákoktól elszakított területen 7736, összesen közel félmillió magyar tanuló került idegen uralom alá. A régi Magyarország 221 középiskolájából 104 maradt meg és elveszett 117; 3554 tanár közül megmaradt 1725 és elveszett 1829, 76.331 tanuló közül megmaradt 39.647 és elveszett 36.684 magyar tanuló. A veszteséget kétféleképpen kell értenünk; azok a tanárok, akik kötelességszerűen helyükön maradtak, állásukat, a tanulók iskoláikat veszítették el; azok, akik a csonka országba vándoroltak, élő emlékei lettek a pusztulásnak, melynek fájdalma immár elmulhatatlan fátyolt von a magyar iskola jellegére. Amily arányban tért nyert a kötelességérzet, amely a magyar törvényekbe iktatott békeszerződés végrehajtása előtt szabad utat nyitott, oly mértékben erősödött meg annak ellensúlyaként a bánat, melynek lefegyverzéséhez emberi erő aligha elégséges.

A magyar iskola komolysága eltaszította magától a revanche fegyvereinek igénybevételét és letett a gyűlölet gondolatáról, amely tőle mindig idegen volt, visszatért önmagához és a magyar múltban keresett vigasztalást, erőt merítve abból a mély meggyőződésből, hogy az önbizalom és a Gondviselésbe vetett hit kárpótlást fognak nyújtani.

Igy születtek meg azok az utasítások, melyek a magyar tanító és tanár kezébe a haza- és emberszeretet mellett az emelkedett fájdalomtól fakadó önbizalom és hit fegyvereit adják.

Igy olvassuk az elemi iskolák tantervében, hogy a történettanítás célja „a magyar nemzet történetének ismertetése, az ezzel kapcsolatos legfontosabb világtörténelmi események érintésével és rövid, elemi tájékoztatás a történetileg fejlődött magyar alkotmányról; a múlt iránti kegyeletre s tanulságainak megértésére, nemzeti önérzetre s hazaszeretetre való nevelés; a nemzet életerejében való bizalom és az isteni gondviselésbe vetett hit megerősítése” (Tanterv az elemi népiskola számára, kiadja a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1925. évi május hó 14-én 1467. eln. számú rendeletével. Budapest, 1925. V. Történelem. A magyar nemzet történelme. 33. l.).

Ebben a szellemben tanítják a népiskolákban a legújabb kor történetét is. Ugyanezont tanterv szerint a VI. osztályban heti 2 órában előadatik „IV. Az építés korszaka a kiegyezés után. I. Ferenc József (A Balkán-államok kialakulása). A világháború és következményei; a nemzet válságai; az úgynevezett proletárdiktatura, trianoni béke; a mi helyzetünk” (u. ó. 34. l.).

Ha megnézzük pl. a falusi (elemi) népiskolák V. és VI. osz-

tályai számára kiadott olvasó- és tankönyveket, akkor a világháború befejezéséről a következőket találjuk: „A háború befejezése után hazánk kénytelen volt aláírni Trianonban (1920 jún. 4.) az eléje tett igazságtalan és súlyos békeokmányt, amely megteremtette napjaink Csonka-Magyarországot 10 megyéjével, megfogyatkozott népességével és megszibbasztott gazdasági életével.” (Havas Pál: Falusi iskolások olvasó- és tankönyve. Budapest, 1924. 203. sz. Magyarország a világháborúban. 463—67. l.)

Igy olvassuk az elemi iskolák folytatását alkotó polgári fiúiskolák II. osztálya számára írt olvasókönyvben a háborút befejező eseményekről a következőket: „Az 1920. évi trianoni béke megszabta Magyarország határait. Így lett a mi szép, viruló, gazdag országunkból, melynek határai a Kárpátoktól az Adriáig terjedtek, a szegény, kis elpusztult Csonka-Magyarország. Elvesztettük a gyönyörű Kárpátokat hatalmas fenyeivel, melyeknek minden ága csodás meséket susog a magyar hősokról: a drága sírhelyeket, melyeknek minden keresztje mintha az elesett honvédek karja lenne, amint kirepül a sírból, hogy holta után is védje a hazát. Elvesztettük azt a rengeteg kincset, amit a föld rejt magában: arany-, ezüst-, vas- és kőszénbányáinkat, Erdély gazdag sótelepeit, világhírű gyógyforrásainkat és fürdőinket, szántóföldjeink nagyobb felét; a híres Bánátot és Bácskát; rengeteg őserdőinket, ipartelepeinket, vasútjainkat. Idegen kézbe jutottak nagy városaink: Pozsony, hol hajdan a magyar királyokat koronázták, Kassa II. Rákóczi Ferenc szent poraival, a kincses Kolozsvár, Mátyás király szülővárosa — és még nagyon sok megszentelt hely, ahol most az iskolákban a magyar gyermekeknek idegen nyelven kell tanulniok. A kivonuló oláh sereg letarolt azután mindent, ami kezeügyébe esett. Leszerelték gyárainkat, elrabolták vasúti kocsijainkat, mozdonyainkat, elhajtották állatállományunkat s csaknem úgy hagyták Csonka-Magyarországot, mint egykor a tatárok.

Ezt a megmaradt kis országot most már szeretnünk kell nagyon. Jobban, mint akkor, mikor még gazdag és boldog volt; érte minden áldozatra készen kell lennünk és nagyon sokat kell dolgoznunk felvirágoztatásán. Intsen minket erre a haza nagy fiának, Széchenyi Istvánnak fáradhatatlan tevékenysége és II. Rákóczi Ferenc önfeláldozó hazaszeretete.

Eljünk békében egymással. Erős csak összetartó nemzet lehet, melynek fiai nem húznak szét, hanem közös akarattal dolgoznak a haza javán. Őrizzük kegyelettel a hősök emlékét, legyünk méltók hozzájuk, ne legyen hiábavaló az ő véráldozatuk, amit a hazáért és értünk hoztak.

Őrizzük meg lelkünkben történelmünk fényes napjait, a régi mondákat régi dicsőségről, amikor még Csaba királyfi eljött veszélyben forgó nemzete megmentésére.

Az új, a nagy Magyarországot már csak az a nemzedék hozhatja vissza, mely most az iskolapadokban ül. A magyarok Istene világosítsa fel szívét és lelkét e nemzedéknek, hogy az

ezeréves Magyarország új évezredének honfoglalói méltók legyenek Árpád utódainak nevére.

Ezek után tüzes vassal égesse be minden magyar ifjú lelkébe azokat a számokat, melyek Magyarország veszteségét tüntetik fel a ránk erőszakolt trianoni békeszerződés következtében:

A trianoni béke előtt Magyarország területe (Horvátország nélkül) volt 282.870 km², lakossága volt 18,264.533 lélek. A trianoni béke után maradt 91.114 km², 7,481.954 lélek. A trianoni béke odaitélt 191.756 km²-t 10,782.579 lakossal, ebben 3,342.097 (33·06) magyar, tehát az ősmagyarságnak egyharmada jutott idegen uralom alá.

Az így megcsönkített Magyarország elveszítette: 1. erdőseégeinek 90%-át, 2. állatállományának 65%-át, 3. vasúti hálózatának 60%-át, 4. 61 legnagyobb és legszebb, 10—100.000 lelket számláló városát s velük kultúrintézményeink, iskoláink, színházaink legnagyobb részét, 5. legjobb szántóföldjeit: Bácskát és a Bán-ságot; 6. majdnem minden bányáját, legjelentékenyebb ipartelepeit és 1327 gyárát.

Nemzetünk e szörnyű megcsönkítettása szüntelenül két nagy és szent intelmet firtson ébren minden magyar ember lelkében.

Az egyik a haza bölesének, Deák Ferencnek amaz intése, hogy amit tőlünk az erőszak és cselszövés elragadott, azt visszaszerezhetjük, de amiről önként lemondunk, azt vissza nem adhatja az ég sem.

A másik az ebből vonható szent kötelesség: Magyarországot az erőszak zúzta össze, Magyarországot tehát csak népének egysége, istenfélelme, szorgalma, fiainak szent akarátja szerezheti vissza.“ (*Glósz—Reöthy*: Magyar olvasókönyv a polgári fiúiskolák II. osztálya számára. II. kiadás. Engedélyezve 534—1924. sz. rendelettel. Budapest, 1925. 112—114. l.)

Az olvasókönyvben elmondottak megfelelnek a tényeknek; az ország helyreállítását a szenvedett pusztítások ellenére is békés úton gondolja el.

Hasonló szellemben ír a polgári iskolák egy másik olvasókönyve is: „A magyarok története hűen fogja megőrizni és tanítani a nemzet legújabb korának e négy háborús év történetét. Annak a négy évnek szomorú lefolyását, amikor a kenyér nem volt oly ízletes és tápláló, mint annakelőtte, zsemlyét a gazdagok sem ehettek, tej nem jutott a szegény gyermekeknek, mert nagyon drága volt. Mikor az iskolákat kórházakká alakították, mert nagyon sok sebesült, beteg volt. Sok tanító és apa, testvér és ismerős katonának ment, sok anya és testvér sírt, sokan fekete ruhát viseltek, többen, mint más esztendőben. Mert megjelent a háború réme, sok apát és testvért magával ragadott a harcra, ott végigszenvedtette velük a testet kimerítő, hosszú utak nehéz fáradozásait; gyakran és hosszasan éhezettette őket, hónapokon át viseltek velök a megszokott, rendes élet szükségleteinek hiányát, szabad ég alatt vagy üregekben az időjárás viszontagságait; a tél zordonságát, az emberirtás iszonyú lelki

gyötreimeit. Sőt vissza sem bocsátotta többé őket. Mert nagyon sokan maradtak a halál árkaiban, szorosok zugaiban, hegyek, dombok lejtőin, a zöldelő mezőkön; akikről a sors még azt is megtagadta, hogy azok társaságában alhassák örök álmukat, akiket szerettek és annak a szeretett hazának a földjében, melyért szenvedtek, harcoltak és meghaltak.

És velük meghalt a régi magyar haza is, mert ellenségei szétdarabolták, hogy megbüntessék azokat, kik hősiessen tudnak harcolni a jogért, igazságért és elszakított részeivel jutalmazták azokat, akik önzésből készek voltak megszegni a hűséget, elárulni a szövetségest, megtagadni törvényt és igazságot. A győztes hatalmasok letaposták, megbénították, de meg nem ölték. Törzse most is ott van, ahová az isteni gondviselés egy évezreddel ezelőtt helyezte s ahol őrt állt a Kelet barbársága ellen a Nyugat békés haladásáért. Ez a Nyugat most hálából kegyetlenül megcsonkította, lemetszett tagjaival nagyra növelte egykori alattvalóit, akik most buzgón szövetkeznek, hogy erejét megfélemlítsék, hűtlenséggel és árulással eszközölt meggyarapodásukat biztosítsák. Magyarország törzse most is régi helyén áll, mint híd Kelet és Nyugat között, kifejlett nyugati műveltséggel: tudománnyal, művészettel, irodalommal. Mindezeket pedig kifejelesztette erős faji öntudaton, nemzeti történetének nagyszerű hagyományaihoz való ragaszkodáson, azzal az erővel, vitézséggel és lelkesedéssel, amely eddig is mindig kivezette Mohi és Mohács veszedelmeiből; képessé tette hatalmas fellendüléssel, néhány évtized alatt kipótolni a nemzeti élet minden terén százasodó hátramaradását.

A csonka, de fajilag egységesebb Magyarország a legnagyobb hála érzésével fogja megőrizni az emlékét most is az egységes haza vitéz flainak, kik visszaverték a haza testétől az ellenséget, hírt, dicsőséget szerezni iparkodtak nemzetüknek; harcoltak épségeért, fennmaradásáért, igazságáért az igaz erkölcs és műveltség nevében. És hűen kitart hagyományai mellett, igazsága érzését Istenre bizza, nem csügged és dolgozni fog, hogy a hit és erkölcs a jövőben is segítse a magyart és visszaadja neki teljes jogos örökségét." (*Lovcsányi Gyula és Avar Gyula: Magyarország története. II. rész. A polgári fiúiskolák IV. osztálya számára. Budapest, 1924. 168—69. l.*)

Ezek a legerősebb kitételek, amelyeket magyar tankönyvekben találhatunk. Készséggel elismerjük, hogy erősebb hangot ütnek meg, de azt hisszük, senki sem fog belőlük, amint azokban nincsen is és a szándék sem az, háborús hangot kiolvasni. Az idézett kitételek egyébként tankönyveinkből a trianoni béke megkötéséig teljesen hiányoztak és ismeretlenek voltak, de kétségtelenül igen kényes és nehéz feladat az ország felosztását megmagyarázni azok előtt a gyermekek előtt, kik szülőföldjüket és otthonukat veszítették el. A magyar tankönyvek a legnagyobb elnézést gyakorolva, minden élesebb kritikától tartózkodnak. Az illetékes hatóságoknak így is nagy gondot okoz, hogy a nemzeti büszkeségből és elkeseredésből fakadó kifejezéseket éppen

a nemzetközi béke érdekében töröljék és nem egyszer történt, hogy benyújtott tankönyvek ezért nem tudták megszerezni a kért engedélyezést. A felhozott példákat azért idéztük szigorúbb kifejezéseikkel együtt, hogy ilyenek létezésének eltávolítását illetőleg semmiféle vád ne érjen bennünket, de kénytelenek vagyunk hozzátenni, hogy mivel a felosztás természete az egész történelemben páratlanul áll, mert a magyar családok ezrei és tízezerei vannak szétárbolva, még a legnagyobb önmegtágadás mellett is nehéz elképzelni, hogy a kétségbeesés szakadékára szorult gyermekeknek, kik otthon nélkülözésnek és mély bánatnak szemtanúi, az idegen uralom dicsérete adassék elő.

A magyar kormány így is elismerésreméltó áldozatot hozott a béke gondolatának azzal, hogy a trianoni békeszerződés végrehajtását annak a magyar törvényekbe való becikkelyezésével az ország határain belül egyetemes érvényre segítette, mert a törvény iránti engedelmség a magyar állam alapját alkotja. Ezen az úton sikerült a békét zavaró minden momentumot kiküszöbölni és az új nemzedék erőit a munka, kitartás és jövő remények felé terelni.

Ezért olvassuk pl. a tanító- és tanítónőképző-intézetek 1924-i utasításában a tanítás módjáról a következőket: „A tanítás módja. A tanítás módjára vonatkozólag irányadók a következők: 1. a történelem helyes tanításának tárgyi feltétele a tények szigorúan tárgyilagos ismertetése; 2. az eseményeket és jelenségeket az illető korszak szelleme szerint kell megítélni. Óvakodjék a tanár téves általánosításoktól, elfogultságoktól és túlzásoktól. Kritikájával mutasson példát az igazság tiszteletére és szeretetére.” (Tanterv és utasítás a m. kir. állami tanító- és tanítónőképző-intézetek számára, 1924. Budapest, 1924. 58—59. l.)

Ugyanakkor a középiskolák részére készülő utasítások a történelemre nézve a következőket tartalmazzák: „A tárgyilagos, tudományos igazsághoz való ragaszkodás a legjobb orvosság minden tévtanítás ellen. Természetes, hogy e teljes elfogulatlanságnak éppen a történet tanításában feltétlenül érvényesülnie kell. Önmagát is állandóan ellenőrizze a tanár, nem vegyülnek-e egyoldalú egyéni nézetek vagy ki nem forrott aktuális kérdések vonatkozásai előadásába.” Azt hisszük, ennél higgadtabb és ennél tárgyilagosabb nyugodtsággal alig lehetne megjelölni azt az utat, melyen a tanításnak haladnia kell és mely kifejezetten a béke felé van irányítva.

Így a tanterv is mellőzi a szükségtelen politizálásra való alkalomnyújtást, mikor a trianoni béke után rögtön az ország újjáépítésének nagy munkájára tereli a figyelmet. Amint az 1924-i tantervben olvassuk: „6. Történelem. III. osztály. Három óra. Magyarország története. Az európai helyzet a világháború előtt. A magyarság a világháborúban. Trianon. A magyarság kötelességei az ország újjáépítésében.” (Tanterv a középiskolák részére. Gimnáziumok, reálgimnáziumok és reáliskolák. Budapest, 1924. 16. l.) „VIII. osztály. Három óra. Magyarország története. A kiegyezés utáni kor. A társadalmi és gazdasági élet. Valuta-

kérdés. Kulturális fejlődés. A fontosabb belpolitikai kérdések. Közjogi összeütöközések és a pártalakulások. A nemzetiségi kérdés és Ausztria-föderaliztikus mozgalmai. A világháború és a trianoni béke. A magyarság kötelességei az ország újjáépítésében.“ (U. o. 28. l.)

A tanterv még teljesen új és minden részletében jóváhagyva ninesen. A rávonatkozó utasítások még nem jelentek meg nyomtatásban és ennek következtében a tankönyvek is most vannak átdolgozás alatt.

A régiak közül ezidőszert csupán egy tankönyv megmaradása látszik biztosítva, mely a következőképen adja elő a háború befejezését: „Az entente aláíratta a trianoni békét, s ezáltal hazánknak több mint kétharmadát, bányáink, érdeink legnagyobb részét, leggazdagabb termőföldjeinket az oláhok, szerbek és csehek kezére juttatta. A nemzet legyőzve, a körülmények kényszere alatt tűr, de nem szűnik meg remélni és munkálni a magyar igazság diadalát: A jövő Isten kezében van.“ (*Balogh Albin: Magyarország történelme a középiskolák IV. osztálya számára. Engedélyezve 585—1921. sz. alatt. Budapest, 1922. 196. l.*)

A leányiskolák részére írt tankönyvekben a következőképen lájtjuk a kérdést beállítva:

„A háború és a forradalmak hatalmas tanulságra vezetnek bennünket: 1. Az erkölcsök romlásának vessünk véget és Isten után önmagunkban bizzunk, 2. Önzetlen hazaszeretettel, békés megértéssel és vállvetett erővel dolgozzunk hazánk újjáépítésén.“ (*Ávar Gyula és Gyulai István: Magyarország története. II. rész. A mohácsi vésztől napjainkig. A polgári leányiskolák IV. osztálya számára. Budapest, 1924. 118. l.*)

„A világháborúnak nagy tanulságai vannak; ezeket a tanulságokat fel kell használni a jövőre nézve. Európa állapota sokáig nyugtalan lesz, résen kell állnunk, dolgoznunk kell minden erőnk megfeszítésével, hogy megvédjük nemzeti létünket, közéletünk tisztaságát, társadalmunk egészséges fejlődését és hogy oly nemzeti közszellemet teremtsünk, amelyben a haza minden tagja kötelességének érezze békében, és háborúban a hazát szolgálni.“ (*Lóránd Lajos és Deák Gyula: A magyar nemzet története a mohácsi vésztől napjainkig. A polgári leányiskolák IV. osztálya számára. II. kiadás. Budapest, 1924. 152. l.*)

„Bármily fájdalmas legyen is reánk pézve a béke, bármily sokat is veszítettünk, maradt még valami, amit soha el nem vehetnek tőlünk: az Istenbe vetett rendíthetetlen hit, a magyar haza iránt érzett törhetetlen szeretet és a földrajzilag együvé tartozó Nagy-Magyarország tudata. Ez ad nekünk erőt arra, hogy összefogva a megmaradt darabka földön is szorgalmas és tudatos munkával kivívjuk azt a dicsőséges helyet, mely szomorú, szerencsétlen körülményeink között is méltán megillet, s amely mindközelebb hoz bennünket Magyarország feltámasztásához.“ (*Kovács György: Történelem a polgári leányiskolák IV. osztálya számára. Budapest, 1924. 134. l.*)

Ezek azok az adatok, melyeket az elemi és középiskolai tör-

ténelmi kézikönyvekben és irodalmi olvasókönyvekben találunk. Néhány élesebb megjegyzéstől eltekintve, amit talán a lefolyt események közelsége is megmagyaráz, alapjában véve higgadt és nyugodt hang jellemzi tehát a magyar iskolakönyveket, szélsőségekről pedig a gondos vezetés és ellenőrzés következtében nem lehet szó.

Az a nyugalom, amelyet a békeszerződés megadni nem, de megsemmisíteni tudott, önmagunk leküzdésével ismét uralomra került az iskolában, s meg vagyunk győződve arról, hogy a zavaros idők elmúltával meg is fog maradni.

Kifogásolni fogják esetleg azt, hogy a földrajzoktatás terén bevezetett kézikönyvek az elszakított részek leírását is tartalmazzák. Ez azonban kellő indokolást talál abban, hogy a Kárpát-medence tanítása földrajzilag szét nem darabolható. Nem szólva tehát arról, hogy az elszakított részekben van a tanulók jelentékeny részének szülőföldje, mert a mai Csonka-Magyarországon félmillió magyar menekült él, — a földrajzi tudomány sehol sem választja szét ezt a földrajzilag összetartozó és egységes területet; a magyar tudományt pedig alig lehetne arra kényszeríteni, hogy a földrajzi tudománnyal szembehelyezkedve az évezredek óta egységes természetes alakulást a trianoni szerződés összetört tükrében mutassa be és az összetartozó természetes egységet községeken átfutó mesterséges választóvonalak szerint határolja el. Amint azonban a magyar tudomány és a magyar iskola régen is szeretettel foglalkozott Magyarország nem-magyar népeinek ismertetésével, éppúgy akkor sem tér el régi álláspontjától, mikor e népek idegen kormányok szolgálatában megnehezítik az elszakított magyarság életét.

Erre nézve idézünk egy használatban lévő földrajzi tankönyvet, mely a Kárpát-medence népeiről a következőképen világosítja fel a tanulót: „4. *Hogyan élt a magyar az idegennyelvű népekkel?* A Magyar Medencében (mert a Kárpáti Medence 896-tól 1920-ig a magyar államhoz tartozott) ezer esztendőn át a magyar volt az úr. Az idegennyelvű népeket részint hívta, részint eltúrta, hogy itt lakjanak. Ezek itt elszaporodtak. Földet vásároltak és mindenben úgy részesültek, mintha nem lettek volna idegenek. Nagy bizonyosság erre nézve az, hogy még az ország fővárosa mellett is mai napig idegen nyelveket beszélnek. 5. A világháború után. A világháború után, 1920-ban békét kötöttek a népek. A magyarok békéjét Párizs mellett, Trianonban kötötték meg. Ez a béke erősen megcsönkította Magyarország területét, s ezzel a lakosság nagy része idegen uralom alá került. Magyarország 21 millió lakosából csak 8 millió maradt meg. Ezek közül magyar nyelvű 7 millió 147 ezer, ami azt jelenti, hogy a 10 millió magyarból 3 millió, vagyis az egész magyarság közel egyharmad része idegen országok uralma alá került. Oláh uralom alá jutott a legtöbb magyar. Keleti szomszédunk, Románia, 1 millió 664 ezer magyar fölött uralkodik. Északi szomszédaink a csehek; ezek uralma alatt 1 millió 72 ezer magyar él. Déli szomszédaink, a szerbek uralma alatt 459 ezer magyar lélek van.

Ausztria 26 ezer, Olaszország 6 ezer magyar fölött uralkodik. Minden magyarnak jól kell tudni ezeket a számokat, mert kötelességünk testvéreinket számon tartani." *Geszti Lajos: Földrajz. I. A magyar medence leírása. A középiskola I. osztályának tananyaga. Budapest, 1925. 66—67. l.)*

„Természetes határunk alig van — írja egy másik földrajzi tankönyv —, mert az új határ majdnem mindenütt hegyeken, folyókon, sőt községeken keresztül, azokat derékban átszelve, a régi községhatárokat semmibevéve, egyenesen a mi megrontásunkra iett meghúzva. Családokat, rokonokat választott el egymástól, szóval felforgatott mindent, amit századok vaspörölye természeti és társadalmi alakulatokká kalapált össze.“ (*Leiter Ferenc és Hamar János: Magyarország földrajza a polgári fiúiskolák I. osztálya számára. VIII. kiadás. Budapest, 1923. 99—100. l.)* Ugyanaz. *A polgári leányiskolák I. osztálya számára. Budapest, 1924.)*

„A trianoni béke feldarabolta ezeréves hazánkat, úgyhogy a mai csonka haza még harmadrészt sem teszi ki annak a területnek, melyet ezer évvel ezelőtt honfoglaló őseink elfoglaltak. Teljesen elvették régi jó határainkat. Ma Magyarországot köröskörül csak mesterséges határok övezik, amelyeket bárhol könnyen átléphet az ellenség. Mindent elvehettek, csak a magyar medence földrajzi egységét és a jövőbe vetett hitünket nem.“ (*Dr. Agh Géza: Földrajz a polgári iskolák I. osztálya számára. IV. kiadás. I. rész. Budapest. S. d. 104—5. l.)*

*

Ezzel áttekintettük azokat a tanterveket, utasításokat és kézikönyveket, melyek iskoláinkban használatban vannak, megjegyezvén, hogy tanterveink részben most vannak átdolgozásban, új középiskolai tankönyveink pedig előkészületben.

Láttuk, hogy a magyar iskola kezdettől elhárította magától azt, hogy a békét megzavaró törekvéseknek melegágya legyen, emberfeletti erővel állítván helyre azt a nyugalmat, melytől a trianoni békeszerződés megfosztotta.

Meg vagyunk győződve arról, hogy a magyar iskola ennél a negatív munkánál is tovább fog menni és a béke gondolatának terjesztőjévé lesz, ha megszüntetik a baj forrásait, amelyekből a lelkek nyugtalansága táplálkozik.

Gróf Apponyi Albert, a béke gondolatának az egész művelt világon elismert apostola, volt kultuszminiszter, igen sokat tett abban az irányban, hogy a béke eszményének fehér lobogója legyen a magyar iskolának jelképe. Ugyanaz a gróf Apponyi azonban, mint a magyar békedelegáció elnöke, a trianoni békeszerződés aláírását megtagadta, mert nem akarta, hogy az ő nevével legyen a béke gondolatát végzetesen beárnyékoló szerződés elvághatatlanul összekötve. Az aláírt békeszerződés törvényeink közé iktattatott; annak megtartására Magyarország kötelezettséget vállalt és azt mindenkivel megtartatja. Ném volt rá egyetlen egy eset sem, hogy annak bárminő megsértését meg-

engedte volna és ilyen sérelemről sem nekünk, sem a külföld-
nek tudomása nincsen.

Mindez azonban csupán negativum marad mindaddig, amíg a
békeszerződés maga nem rejti magában azt, amiért a magyar
közvélemény valóban lelkesülni tud: a feldúlt és megalázott lel-
kekre parancsolt esönd és bánat helyett a népek szabadságát és
a szabad népek testvériségét és boldogságát. *Horváth Jenő*

AZ ÉLŐ IDEGEN NYELVEK TANÍTÁSA ÜGYÉBEN.

(A középiskolai tanári karok szakvéleményei a budapesti egye-
tem közgazdaságtudományi karának felterjesztésével kapcsolo-
latban.)

1. Az élő idegen nyelvek tömegtanításának ügye hosszas
vajúdas után immár valóságos világproblémává fejlődött,
amely minden kultúrállamban legkomolyabban foglalkoztatja
a tanügyi kormányokat és a szakköröket. Ez a mozgalom hazán-
kat sem kerülte el — hisz nálunk nyelvi elszigeteltségünknel
fogva még fokozott jelentőségű —, az egész országra kiterjedő
méreteket azonban csak legutóbb öltött a középiskolák keretein
kívül eső kezdeményezés folytán, amelyről a következőkben
részletesen óhajtunk beszámolni.

A lökést erre a budapesti egyetem közgazdaságtudományi
karának 1924 május 23-án a vallás- és közoktatásügyi minisz-
tériumhoz intézett felterjesztése adta meg. Ez a kar még 1923
november 3-án nyelvi értekezletet tartott, amelyen „rámutatva
a középiskolákból és felső kereskedelmi iskolákból kikerülő ifjú-
ság elijesztően fogyatékos modern nyelvi ismereteire, kutatta
az említett iskolákban folyó modern nyelvi oktatás eredmé-
nytelenségének okait és összefoglalta azokat a módokat és eszkö-
zöket, amelyeknek segítségével ennek az oktatásnak sikerét biz-
tosítani lehetne“.

A közgazdaságtudományi karnak javaslata kilenc gépíráso-
s ívoldalra terjed és mindenekelőtt elmondja, hogy a felvett hallga-
tóknek németnyelvi készségét egy tollbamondás írásával, egy
magyar szövegnek németre fordításával és egy rövid német-
nyelvű életrajz megszövegezésével igyekeztek kipuhatolni. Az
eredmény, amelyet a hibák bő idézése szemléltet, „nagyon is
fogyatékos“, illetőleg „minimális“ volt. A javaslat ezután rész-
letesen kifejti ezen tanítás eredménytelenségének okait, amelyek
1. a tanárképzés hiányossága, 2. iskolaszervezeti hiányok, 3. a
modern nyelvoktatás lanyha felkarolása. Majd ugyanilyen sor-
rendben egyenként felsorolja azokat az eszközöket és módokat,
amelyekkel az élő nyelvek tanítását eredményesebbé lehetne
tenni. Már itt megjegyzem, hogy ezek a javaslatok nagyjában
megegyeznek azokkal, amelyeket a középiskolai tanárság már
régóta hangoztat.